

Вивчення роману Р. Іваничука «Торговиця» у вищій школі

Світлана Жила,

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови і літератури
Чернігівського національного педагогічного університету
імені Т.Г. Шевченка

У статті здійснюється спроба проаналізувати композицію роману Р. Іваничука «Торговиця», образ міста Коломиї, духовний аристократизм українців, які виборювали незалежність України.

Ключові слова: композиція роману, образ міста, образна система роману, духовний аристократизм.

*Читачі – як бджоли:
одна розвідає, де нектар,
а за нею – цілий рій.
Тоді й маємо мед.*
Роман Іваничук

*Роман Іваничук – одна з наших
літературних констант.*
Михайло Слабошпицький

На філологічних й історичних факультетах університетів вивчається текстуально й оглядово історична проза Романа Іваничука. Оскільки багато філологів розглядають тетралогію письменника «Вогненні стовпи» (перша книга – прелюда «Переддуння», друга – роман-легенда «Рев оленів нарозвідні», третя – притча «Вогненні стовпи» і четверта – реквієм «Космацький ґердан»), радимо до цих книг долучити ще й «Торговицю», в якій розповідається про покоління автора від 30-х років минулого століття під час польської, радянської й німецької окупацій і здобуття героями України довгоочікуваної Незалежності. Поява твору зумовлена як потребою часу, коли відбувається переоцінка цінностей, так і зрілістю національної позиції письменника, його життєвим досвідом. Автор стверджує, що в «Торговиці» він хотів показати в художній формі історичні події – створення ОУН, УПА, польську, німецьку і дві радянські окупації та величний час становлення Незалежної України. Роман Іваничук кидає яскравий промінь світла у той згусток історичної імлі, що утворилася навколо зародження і діяльності ОУН, УПА в свідомості багатьох людей України; вміло декодує міфологеми тоталітарної доби, до яких належить і сформований радянською системою негативний стереотип воїна ОУН – УПА; веде читачів до джерел виникнення цих життєво важливих організацій. Зображувальна драматургія цього роману така ж, як і «Вогнених стовпів» – вона створюється під знаком духовності.

Художній світ прози Романа Іваничука моделює об'ємні знання суспільно-культурного досвіду: світоглядні уявлення українців, їхні прагнення бути вільними, орієнтацію на націоналізацію особистості (націоналізація є національна цивілізація й національна освіта), вхід українства у світ європейського життя і в сферу найпередовіших здобутків усього людства, у взаємну цивілізацію. Автор переконливо показує, як батьки й українська школа дбали, аби їхні діти сформувалися як справжні українці. Письменник творить складний і багатограний

світ головних героїв – справжніх громадян і патріотів рідної України, які з почуттям обов'язку і відповідальності захищали її честь і гідність. У романі мозаїчно зображуються сцени у театрі людського буття – своєрідна галерея про людину й буття. Вражає зображальна драматургія епічного твору, цільність авторської філософської концепції і, нарешті, висока професійна майстерність Р. Іваничука. Герої письменника щирі не тільки у своєму естві, а й драматизмі свого існування. Часто автор оголює духовні шукання в атмосфері духовної самотності, породженої соціальною атомарністю людей.

У драмі життя змальовує героїв, у їхніх образах концентруються категорії моральні, філософські, ушлінюються ідеї, настрої.

Текст «Торговиці», як зерно жита, що містить у собі програму майбутнього розвитку, не є застиглим, а рухомим, і залежить почасти від сприймання різними читачами. В одних він є ростком, а в інших – високим і розкішним стеблом. Для мене, скажімо, історичні романи Іваничука – це заклик до духовності, людяності, незалежної України.

Композиція роману «Торговиця» є чіткою. Твір поділяється на чотири частини, а частини складаються із розділів (перша частина – вісім розділів, друга – шість, третя – п'ять, четверта – п'ять; всього – двадцять чотирьох розділів). Сам письменник у розділі «Мої художні засоби» «Моеї кунсткамери» про побудову писав:

«Композиція має бути стрункою, мов готичний собор; я не люблю барокової композиції – вона вражає своєю грайливістю й різноманітністю в архітектурі, а роман ... має бути так збудований, щоб мав вигляд зі смаком одягненої жінки, згадуючи яку, не можете сказати, в що вона була вбрана, знаєте тільки, що елегантна. Оті флігелі, мансарди, балкончики, надмірна ліпнина заважають творові приблизно так, як дівчині, одягненій в гуцульський стрій, капелюшок із страховим пером або як папужні убори модельєрок на сучасних демонстраціях мод» [1, с. 213].

І хоча у романі «Торговиця» переплітаються різні часові пласти: 30-ті роки ХХ століття, роки боротьби УПА та 90-ті минулого віку, коли радянський режим втрачав свої позиції, стрункність побудови твору не порушується. У романі поєднано кілька хронотопних планів. Така організація часу й простору у творі, де сюжетний його плін трактується як ланка великого часу, як естафета з минулого в прийдешнє й майбутнє, – одна з особливостей поетики історичної прози митця. Роман Іваничук крізь сюжетні артерії

«Торговиці» пропускає історію України й народів, які населяли її: українського, єврейського, польського.

Роман написано розділами, кожен з яких є начебто автономною цілісністю, схожою на окрему новелу. Події відбуваються на Волині (Поліська Січ), у Космачі (військовий округ УПА «Говерла»), Березі Картузкій, Львові, Києві, але головно в Коломиї – автор називає його Містом з великої літери. І хто хоч раз побував в Коломиї, легко впізнає її не лише за архітектурними описами, супутниковими передмістями, Торговицею, але й за історією, непорушними традиціями та особливою ментальністю мешканців. У цьому невеликому місті проживали українці, поляки, євреї, які й витворили особливу його культуру, його дух. Це шляхетне місто дуже любить Роман Іваничук, адже воно його дитинство й юність. Йому він присвятив свою повість «Місто», у його «Кунсткамері» є розділ «Коломия», в якому письменник освідчується в любові до особливого міста:

«... Коломия – не помя, Коломия – місто, в Коломиї дівчатонька, як пшеничне тісто. Яких тільки пісень нема про Коломию!...

...Жодне місто в світі так щедро не оспіване, не полюблене, не обсіпане жартами, а чому – я й сам не можу цього пояснити; досить того, що, покинувши свій рідний Трач, я полюбив Коломию, як найрідніше місто, і нині, коли його зрадив, навіки помінявши на чужий Львів, щемно тужу за Коломиєю й щоразу, коли приїжджаю, йду спочатку вулицею Сенкевича над Прут, який півколом омиває моє місто...; а ще неабияка дума огортає мене, коли згадаю, що Прут не є притокою, а самостійно впадає в Чорне море, і що Коломию справедливо називає народ столицею Покуття» [1, с. 89–90].

Образ міста письменник творить натхненно; називає вічним, подає його історію від 1217 року, коли «угорський король Андрій одружився з дочкою князя Мстислава, й прийшла вона до нього з чималим вином – Галицьким князівством разом з... Містом» [2, с. 32], називає загарбників краю (поляків, волохів, турків, татарів) й каже, що «галицький люд завжди мав силу зберігати образ Божий» [2, с. 32].

Письменник стверджує, що торгівці забувають назву Міста – «називають його Торговицею і правду мають, бо хто нами не торгував і ще й нині торгують чужинці, як своїм крамом...» [2, с. 32].

Проте Роман Іваничук переконує сторінками роману, що галичани, як кремень, в якому затаївся вогонь, завжди були суспільно активними: народні маси ніколи не були пасивними й інертними, а верхівка працювала в інтересах цілого народу, сповнювала вірою у краще майбутнє української нації (письменники Андрій Чайковський, Ірина Вільде, сиві комбатанти визвольних змагань, гімназійні професори, доктор цивільного права Корнель Геродот – «еталон порядності»). У Місті протягом всієї історії зберігається духовний аристократизм, властивий не лише людям, які належать до вершків суспільства, але й кращим представникам простих містян.

Українці у письменника є народом-аристократом, бо мають високі духовні ідеали, піклуються не тільки про себе, а й про загальне добро, протягом століть виборюють собі волю, свободу, незалежність. Чоловіки наділені лицарською мужністю, красою почувань: Юрко Сербин – Орлик, Олень Шамрай; жінки – Олена Теліга, Ірина Вільде, Нуся (Анничка) – найвищими моральними вартостями: красою вірності, подвигу, звитяги, любові. Високі й здорові ідеали стали запорукою того, що нація з честю витримала найтяжчі іспити історії (польське, радянське, німецьке панування) й зберегла себе в найтяжчих умовах внутрішнього й міжнародного життя.

Роман Іваничук доводить, що галичани мають багатокітву історію боротьби за національне визволення. Кращі сини і дочки віддавали своє життя за ідеали свободи, честі, гідності.

Цікавими в романі є взаємостосунки між українцями і євреями, українцями й поляками. Ще Павло Чубинський у своїй праці «Труди етнографіческо-статистической экспедиции в Западно-Русский край» [Т.7, кн. 2] писав, що євреям незатишно жилося в центрі Російської імперії, й вони любили оселятися на західних її околицях передовсім тому, що знаходили там толерантне, приязне ставлення до себе. Галичани вміли дружно жити з єврейськими общинами – про це є багато чудових писаних і неписаних спогадів.

Роман Іваничук пропонує читачам історію шлюбу доктора цивільного права українця Корнелія Геродота з прекрасною єврейкою Сальомеєю, донькою найбагатшої в Місті людини – ювеліра Бароха Фойерштайна: «... Божа сила... довго вела їх назустріч одне одному з різних кінців світу, з різних храмів, шкіл, родин, законів та звичаїв і вивела їх на крихкий місток, щоб з нього показати всьому світові, як помножується людська краса, коли дві живі половинки з'єднуються в одне ціле» [2, с. 63]. А що це були дві половинки одного цілого – в читачів не викликає сумнівів. Родина й уся жидівська містянська громада не може пробачити красуні й розумниці Сальомеї зради норм, звичаїв, традицій роду, адже загальновідомо, що єврейська община була герметичного типу й не впускала до себе іновірців. Сильне й некероване кохання Сальомеї до Корнелія Геродота призвело до розриву дівчини з родиною: «тато, мама й сестри виганяють з дому з прокльонами» [2, с. 62]. Вона стає цивільною дружиною судового службовця, бо ні церква, ні синагога не могли їх повінчати. Геродотовим друзям і сусідам не подобається вибір нареченої: «ніхто їм не співчуває й не задумується над тим, що крім достатку, віри й звичаїв, повинна існувати в людському світі ще й непоборна сила любові» [2, с. 62].

Любов справді прийшла до обох – велика й сильна. Але разом з нею придибала й самотність: суспільство усувало щасливців з-поміж себе: «осамотненість невідлучно ходила за паном радником завжди...» [2, с. 62]. Проте відчуженість від поспільства було подолано. Українська письменниця Ірина Вільде (Дарія Макогон) підтримала їхнє кохання, а отже, і їх, таких молодих, гарних, розумних: «Хвалю вас за вибір, пане меценасе, кращої жінки у світі немає, на вашому місці я вчинила б так само...» [2, с. 63].

Пані Вільде по-справжньому оцінила красу і гідність Сальомеї, й обоє засяяли щастям: «Й здалося Корнелеві й Сальомеї, що хтось добрий і сильний подав їм обом руку й вивів їх з холодної темряви морських вод на берег, де людно...» [2, с. 64].

Проживання українців і євреїв в одному Місті, де все переплетено, спресовано, де всі знають одне одного й пов'язані поміж собою родом занять, дружбаю, приязню або ворожнечею, приводить до обопільних запозичень. І це природно, що народи вчаться мудрості один в іншого.

У розділі Х роману показовою є сцена у єврейській ресторації: розмова Ірини Вільде, Корнелія Геродота і Сальомеї:

«Дякую за відвертість і довіру до мене», – промовила Ірина Вільде, тепло глянувши на Сальомею.

Сальомея відказала стримано:

«Ви, ласкава пані, майстерно провели дознання. Для такого вміння треба мати неабиякий талант».

«Я письменниця, – посміхнулася Вільде. – А письменник, якщо це йому потрібно для творчості, мусить

перевтілюватися то в юриста, то в лікаря – в кого завгодно, навіть у негідника... А ви спостережлива й розумна, пані Сольомеє... Це властиво євреям. І українцям – теж, адже наші історичні долі вельми схожі... Ви сказали, що євреї, для того щоб вижити, мусили пристосовуватися. І ми так будемо діяти. Я готова до такої методики: вижити, зберігаючи при тому свою духовну сутність» [2, с. 95].

Коли німці окупували Місто, почалося жакливе гоніння на євреїв. Сальомея залишає Корнеля Геродота й добровільно йде в жидівське гетто, щоб підтримати свій народ:

«Дякую тобі, мій любий, за щастя, що ми з тобою зазнали. Та воно вмерло... Не лише для мене, для всього мого народу, і я буду з ним. Не вмовляй: що станеться зі мною, один Господь знає, а твоїм життям ризикувати не смію...» [2, с. 155].

Й коли Геродот наважився ступити до єврейської чорної колони – колони смертників, щоб померти зі своєю рідною Салькою, його зупинили приречені на смерть євреї, «які й цієї миті не могли йому пробачити, що він забрав від них найвродливішу панну, а сам – іншої віри, іншого роду, іншої історії...» [2, с. 182].

І до скону днів своїй мудрий Корнель Геродот сумуватиме, що «і українці, і юдеї – обрані Богом народи, доля їхня трагічно схожа», а мусять випробування переносити окремо. Душа його, як і душа Івана Палійчука із «Тіней...» М. Коцюбинського, тягнулася в ті світи, де перебувала душа його любки. У розмові з Олесем Шамраєм Корнелій Геродот зізнається: «Моя реальність... закінчилася півстоліття тому... Життя без неї втратило для мене сенс... Відчуваю, як пантрує мене душа моєї Сальомеї. Я вже знаю, де явиться мені вона...» [2, с. 209]. І зустрівся радник зі своєю зеленоокою Сальомеєю в Шепарівському лісі, в якому її розстріляли далекою 1943 року (пастухи знайшли його мертвого).

Крізь внутрішній світ нашого героя автор прагне досягнути складні, суперечливі, криваві події ХХ століття, учасником і свідком яких був і сам письменник.

Повчальною є історія українсько-польської родини, де мати Емілія – українка, а батько – поляк Антошко Дзівак, син Казьо ходить до польської школи, а донька Анничка (Нуся) – до української. Зрозуміло, що брат і сестра стають непримиренними ворогами, бо опиняються по різні боки барикад. Вони ведуть поміж себе політичні дискусії про Україну й Польщу – суперечлива й трагічна історія розпорядилася так, щоб ці народи-сусіди ворогували в той небезпечний час і нищили один одного.

Ті соціальні зрізи (письменницьке, професорсько-викладацьке, духівницьке, правниче, ремісниче, торгове, військове середовище), які робить Роман Іваничук, такі колоритні, живі й свіжі, а достовірність їхня вражальна.

На сторінках «Торговиці» прозаїк змальовує представників усіх прошарків українського суспільства. Соціальна галерея портретів України складається як з історичних осіб, так і вигаданих. Історичні особи – це передусім письменники: Андрій Чайковський, Богдан Лепкий, Ірина Вільде (Дарія Макогон), Олена Теліга, яких письменник слушно вважає кузницею українського національного мислення. Роман Іваничук виступає вдумливим раціональним й емоційним аналітиком і показує, що в зображуваний період у Галичині літературне життя було багатограним і розмаїтим. Основну роль у ньому відігравали письменники патріотичного спрямування, що прагнули поставити слово на службу національно-визвольним змаганням, формуванню національної самосвідомості українців.

Андрій Чайковський був тим, хто живив галичан любов'ю до рідного краю. Ось тому, коли він помер, то «усе Місто затінилось чорною тугою», упокоївся письменник, «який з відчайною відвагою виступив із своїми історичними повістями на нерівну прю з нобілітованим і Нобелівською премією нагородженим світової слави польським розбійником пера Генріхом Сенкевичем, геній якого не встояв перед спокусою рубати мечем і палити вогнем слабшого супротивника на загарбаній землі, відбирати в нього родову пам'ять і, називаючи його бидлом, у справжнє бидло перетворювати.

А не вдалося: перемиг Давид Голяфа, й ось за катафалком Давида йдуть тисячі людей, яким покійник подарував найгострішу зброю – історичну пам'ять, з котрою народ виборсався з принижень, до неба голову підвів і спромігся не лише на зневагу до облудника, а на самоповагу й гордість за труд і героїзм славетних предків...» [2, с. 35].

Національна територія України була окупована і розділена між сильнішими сусідніми державами. Галичина належала Польщі, і остання постійно намагалася асимілювати українців. Пригноблена нація могла розраховувати лише на власну внутрішню силу – і ні на що більше. Українці проводять власну боротьбу і вірять у власну міць. Письменники зберігали стійкість народного духу. Чайковський, скажімо, «умів історичним боєм розпанахувати людські серця», «проникати в душі читачів болісною й войовничою мислю», Богдан Лепкий дав «ґрунтовне пізнання мазепинської епохи», Юліан Опільський радував читачів густою історичною фактологією, Станіслав Вінценз, опришок за натурою, «видобуває з нашої історії екстракт героїки» [2, с. 40] й вірить, що «...настане час... коли поляки й українці, як ті однокінні ґазди, які з необхідності стають супротивниками, оратимуть парокінкою кожну свою ниву по черзі, свято оберігаючи межі...» [2, с. 42]. Коли відбулося визволення України з-під польської домінації й потрапили галичани під радянську, то українська письменниця Ірина Вільде, ризикуючи власним життям, рятує з радянської тюрми польського письменника Станіслава Вінценза, який «знав, що сонце зійде для нього у найкращій країні світу Швейцарії, та найріднішого Карпатського краю ніколи йому не забути» [2, с. 108].

До речі, серед письменницького середовища вигідно вирізняється Ірина Вільде, з якою Роман Іваничук близько товаришував, змагався з нею, наслідував... В одному з інтерв'ю зізнався: «Знав її як свою маму. Вона хрестила мене в літературу, на голову вилила чарку горілки, коли вийшов мій перший роман...».

Образ Ірини Вільде оповитий життєвою мужністю, мудрістю, почуттям обов'язку перед нацією, шляхетністю, стихією творчості, життєлюбством. Вона тісно пов'язана з боротьбою за національне визволення рідного народу. Порядність, чесність, любов до нації – це визначальний орієнтир її життя і творчості.

Окрему групу в романі становлять такі письменники, як Олена Теліга, Олег Ольжич. Їх Дмитро Донцов називав «трагічними оптимістами» (разом з Євгеном Маланюком, Юрієм Кленом, Леонідом Мосендзом, Богданом Кравцівим і Юрієм Липою), бо уособлювали ту особливу філософію життя – любов до долі, яка наділяє особистість «смівлівістю жити й вмирати».

І Олена Теліга, і Олег Ольжич – прихильники доби «жорстокої», як вовчиця», яка вимагає могутньої сили волі й мужності від обох. Такими їх і зображує Р. Іваничук – уже сформованими постатями націоналістичного руху, полум'яними патріотами. Ось вони «рвуться» на рідну землю: «Олена Теліга із своїм мужем, інженером Михайлом, який навіть у трудному

марші похідної групи на Київ не розлучається з бандурою, поет і археолог Олег Ольжич...» [2, с. 159].

Як відомо, Олена Теліга та сотні інших її побратимів, не шкодуючи часу й здоров'я, взялися за організацію політичного, громадського і культурного життя у звільненому від більшовиків Києві. Олену Телігу обирають головою Української Спілки Письменників, вона бере участь у заснуванні літературно-мистецького альманаху «Литаври», газети «Українське слово».

Подвижницька діяльність націоналістів дає результати: у Києві почали думати про власну державу й українську церкву, з'явилася національна символіка. Велика роль у піднесенні рівня національної свідомості належала «Українському слову», яке виходило накладом 50 тисяч примірників й поширювалося далеко за межами Києва. Ця газета роздмухувала вогонь пропаганди ідеї української державності, що було небезпечним для імперської політики Третього Рейху, висвітлювала історію України, пов'язану з етапами боротьби за незалежність. І «Українське слово», і «Литаври» мали яскраве антиімперське забарвлення, постійно наголошували на відмінності української культури і духовності від російської.

До активного політичного життя в Києві долучився й Олег Ольжич, з його ініціативи було створено Українську Національну Раду, яку очолив ректор Київської політехніки професор Микола Величковський. Українська Національна Рада у своїх документах спиралася на традиції Української Центральної Ради й мала стати конституантою самостійної Української держави. Вона налагодила зв'язок з усіма областями України, допомогла відновити роботу Української академії наук, Київського університету, Київського політехнічного інституту, створила мережу початкового й середнього шкільництва, кооперативного руху, налагодила регулярну доставку до столиці продуктів харчування та дров. Безперечно, що активність ОУН у Києві довго не могла бути поза увагою німецьких властей. «Олена Теліга, – пише Роман Іваничук, – категорично не прийняла пропозиції... вертатися з Києва в Галичину...

Вона й думки не допускала, що ті розгублені люди, які щоденно приходять до Спілки письменників на Трьохсвятительську радитися, як поведися під час розшалілих гестапівських репресій, можуть не застати їх на робочому місці» [2, с. 168–169].

Вранці 9 лютого О.Теліга з чоловіком пішли до Спілки письменників, де на них чекали гестапівці.

Поетеса загинула смертю, про яку намріяла у своїх віршах:

*І в павутині перехресних барв
Я палко мрю до самого рання,
Щоб Бог зіслав мені найбільший дар:
Гарячу смерть – не зимне умирання.*

Її чоловік Михайло Теліга пішов на свідому смерть разом з дружиною. Про нього отець Чемеринський скаже: «Є ще на світі справжні лицарі...» [2, с. 170].

Роман Іваничук пише в романі, що Олену Телігу і її чоловіка Михайла, а також драматурга Костя Гупала німці розстріляли в Бабиному Яру як небезпечних державних злочинців й переповідає чутку, на легенду схожу: «буцімто гестапівець, який розстрілював Олену, сказав після акції: «Я ще не бачив мужчини, який би так героїчно вмирав, як ця гарна жінка...» [2, с. 171].

Переконливо й лаконічно письменник змальовує О.Телігу як справжній характер, зразок суспільної поведінки людини, позбавленої комплексів меншовартості й страху. Відомою ж бо була концепція О.Теліги про націоналістичне мистецтво з окресленим призначенням: виховувати націоналістично настроєну нову генерацію українців. Вона переконувала, що мистецтво має служи-

ти нації, плекати ідеал незалежної, суверенної української держави, очищеної від російських та комуністичних тенденцій, ратувала за культурне об'єднання із Заходом.

На нашу думку, Роман Іваничук блискуче розкриває феномен Олени Теліги: цілісність характеру, силу поетичного таланту, яким захоплюється молодь (Нуся, скажимо, живе її поезією) та життєвий вибір, який вона зробила усвідомлено, ні на мить не сумніваючись у його правильності. Коли читаєш розділи, присвячені Олені Телізі, то звучать її думки із статті «Розсипаються мури»: «Будемо самими собою, з усіма своїми поглядами перед обличчям людей своєї нації, і хай в протилежність до забріханої большевицької пропаганди кожне наше слово буде невідомою правдою, незалежно від того, чи ця правда усім буде подобатися. Ми ж не йдемо накидати з гори якусь нову ідею чужому середовищу, лише зливаємося зі своїм народом, щоб спільними силами, великим вогнем любові розлити знов всі ці почування, які ніколи не згасали: почуття національної спільноти і гострої окремішності».

Роман Іваничук ретельно й любовно виписує групу людей, причетну до формування юної особистості – викладачів і гімназійного персоналу першої української гімназії Міста – ідеально точного, педантичного професора-германіста Тарновецького, директора українського Храму науки, професора-латиніста Томащука, педеля Штефана Шамрая (на прізвисько Січкаря).

Художні образи мали своїх прототипів. Ними стали: найвищий авторитет Коломийської гімназії професор-латиніст Левицький, який на лекціях ніколи не розмовляв по-українськи – лише німецькою мовою з віденським акцентом, професор латини Храпливий, поліглот, професор Микитюк, котрий викладав грецьку, латину й німецьку мову, сторож Штефан Січкаря, який виконував вельми поважну функцію: дзвонив на перерви й на уроки. Письменник зазначає, що «...найвиразніші постаті вимальовуються у творі тоді, коли автор списує їх з природи, як це робить маляр: прототип, звісно, себе впізнає, проте несподівано відкриває приховані у створеному образі нові риси власного характеру й портрета, про які досі сам не знав» [1, с. 202].

Персонажі української міської гімназії, створені на реальному ґрунті умовного, стають зримими й повнокровними у романі. От, скажимо, художній образ професора Тарновецького, виліпленого з професора Левицького: «...із затаєним підходом чекали (гімназисти – С.Ж.) на улюбленого германіста професора Тарновецького, який на уроках ще ні разу не вимовив і слова по-українськи, й розуміли всі його німецьку мову, як рідну, – така виразна й вибаглива була елоквенція в молодого професора, вродливого, гладко зачесаного, з тонкими вусиками під орлиним носом і пильними очима. Чекали його п'ятикласники, мов свята...» [2, с. 27]. Національно свідомий професор Леопольд Тарновецький за свободу України пожертвував своїм становищем і достатком, відбув польську тюрму на Берестейщині разом із чарівною Оксаною Москалівною, й обоє, «катовані в Березі Картузькій, тратовані поневіркою на чужині, присягнуть коричневим бузувірам перед видуманими ними й насильно накинутими українцям символами» [2, с. 178].

Особливу роль в Галичині відігравали українські священики. Цей прошарок глибоко вкорінений в українську землю, насичений високими духовними ідеалами і культурою. Р. Іваничук показує це за допомогою образів отця Чемеринського, прелата Русина. Їхню роль в організації системи зв'язку української партизанської війни проти двох найстрашніших тоталітарних режимів – німецького й радянського. Отець

Чемеринський каже професорові Тарновецькому після повернення з Києва (після смерті О. Теліги): «Я ... встиг уздріти справжнє обличчя німецьких визволителів і зрозумів, що вони, немов близнюки, схожі на советських. І тому ми мусимо стати супроти двох сил» [2, с. 172].

До ідеологічних рухів у Галичині були причетні правники. Р. Іваничук на сторінках роману змальовує одного з них – Корнеля Геродота, який прибув зі Львова до Міста з дипломом доктора цивільного права й отримав добре оплачувану посаду в окружному міському суді. Навчався у Львові й у Віденському університеті (слухав лекції з історії права), володів кількома європейськими мовами, досконало знав світову літературу. Корнеля Геродота письменник наділяє багатьма хвальними рисами: шляхетністю, порядністю, а головне – розумом (недарма ж його Сальомея називає Соломоном). Ось як блискуче аналізує політичну ситуацію в Європі 40-х років XIX століття правник Корнель Геродот: «Світ упав у хлань, що зветься абсурдом. Дві супротивні сили намагаються утворити, кожен свою, всесвітню державу не властивими для цивілізованого людства засобами: єдиний марш, єдиний розпорядок, єдині потреби і єдина владна рука. І ні одна, ні друга не спроможні цього зробити – одна одній такої можливості не дасть, та розбуджують вони, не бажаючи цього, силу третю, яка їх обох розчавить, оскільки буде молодію й життєздатною, абсурд же завше з'являється на світ мертвонародженим. Однак той труп надто довго затрує світ смородом...» [1, с. 177].

Третьою силою в романі є повстанці проти сил зла – Українська Повстанська Армія. Письменник змальовує родові муки, в яких суспільство народжує нову генерацію, показує довгий і затяжний процес боротьби за волю України.

Головний герой книги – Олесь Шамрай – найяскравіший представник нової генерації. Оскільки прототипом цього образу був рідний брат письменника Євген, то, думаємо, багато взято з життєвої долі саме цієї мужньої людини, борця за волю України. У львівській тюрмі слідчому НКВД Олесь Шамрай говорить: «Я вступив в ОУН, щоб разом із своїм народом вигнати червону орду заброд з української землі» [1, с. 126].

Коли відбувався суд над п'ятдесятьма дев'ятьма членами молодіжної організації ОУН «Нова генерація» 18 січня 1941 року, то «ніхто не каюся, навпаки – відповіді звучали як звинувачення окупантам» [2, с. 127]. Олесь Шамрай, як і переважну більшість (42 особи), було засуджено до страти, сімнадцять отримали по десять літ каторги.

Боролися воїни УПА і проти німецької, і проти радянської тоталітарних систем. Сцени цієї боротьби вписані лаконічно й кінематографічно. Олесь Шамрай, Ганнуся Дзівак, Юрко Сербин, Владзя Ковалишин, курінний Кривонос – Симчич, сотенний Скиба, Петро Гулейчук билися, вмирили, проходили тридцятилітню неволю у концтаборах, поверталися знову в Україну й боролися за її незалежність: «торжествувало найщасливіше покоління, яке діждалося волі» [2, с. 208].

В статье произведена попытка проанализировать композицию романа Р. Иваничука «Торговиця», образ города Коломыи, духовный аристократизм украинцев, которые боролись за независимость Украины.

Ключевые слова: композиция романа, образ города, образная система романа, духовный аристократизм.

The article discusses the contexture of R. Ivanichuk's novel «Torhovytsia» and the image of the city Kolomya. The inward aristocratism of Ukrainians, who had been fighting for the independence of Ukraine, is investigate.

Key words: novel's contexture, the image of the city, image system of the novel, inward aristocratism.

Орієнтовний план вивчення історичного роману Романа Іваничука «Торговиця»

1. Історія написання твору, «...в нинішніх підручниках історії чогось-таки не договорюють».
2. Хронотоп «Торговиці».
3. Кладний вигаданий сюжет роману. Переплетіння двох сюжетних ліній: молоді роки і дні «на схилі літ» Олесь Шамрая.
4. Правдиве відтворення історичних подій на Коломийщині: створення молодіжної організації ОУН «Нова генерація», діяльність УПА, польська, німецька і дві радянські окупації.
5. Непрості стосунки між різними народами, по яких проїхався «асфальтний каток» репресій (історія шлюбу Корнеля Геродота з єврейкою Сальомеєю; історія українсько-польської родини Дзіваків, історія Олени Теліги, історія польського вченого-етнографа, письменника Станіслава Вінценза).
6. Соціальна галерея портретів України. Переплетіння історичних осіб з вигаданими.

Бесіда за романом Р. Іваничука «Торговиця»

Юрій Шерех писав, що «нормальний» читач завжди якоюсь мірою творить собі образ автора, пробиваючись крізь нетрі, а то й барикади, за якими сховався автор. Напишіть портрет автора за його «Торговицею».

Що вніс Р. Іваничук своїми історичними романами до резервуару національного й людського культурного надбання? Свої думки аргументуйте фрагментами текстів письменника.

Доведіть, що в «Торговиці» існує потужний елемент спогаду. Чим ви поясните таку життєву філософію автора?

Доведіть, що тетралогія «Вогненні стовпи» і «Торговиця» – це вибух письменницької енергії, правди й вигадки, буяння образів.

Як змішування часових шарів у «Торговиці» допомагає авторові викристалізувати філософські й національні ідеї?

Назвіть наскрізні ідеї історичних романів Р. Іваничука. Доведіть, що ідея любові до рідного народу й землі є визначальною у творчості письменника.

За розмаїтістю сюжету «Торговиця» нагадує колаж з різних часових пластів українського буття – колаж трагічних подій з життя народу, позбавленого власної державності. Польська, німецька, радянська окупації нищать осердя людської душі. Але попри весь трагізм долі: польське, німецьке, радянське панування й катування – український народ виборює собі незалежність, самостверджується.

Цим романом письменник ще раз ствердив, що він знаходиться в контексті своєї нації, в тандемі з нею; показав, якою ціною (тисячі й тисячі невинно убієнних) Україна таки відбулася.

Якщо викладач української літератури бодай схематично, побічно доторкнеться до героїчного світу покоління Р. Іваничука, висвітлить хоча б окремі постаті героїв, «мічних перстом Божим», то він долучиться до правдивого показу історії УПА, яка, за словами письменника, «акмулювала в собі наш вічний державотворчий дух – з усією потугою і з усіма слабостями» [3, с. 512].

Література

1. Іваничук Роман. Моя кунсткамера. – Львів: Срібне слово, 2009. – 252 с.
2. Іваничук Р.І. Торговиця: роман/ Р.І.Іваничук. – Харків: Фоліо, 2013. – 220 с.
3. Іваничук Р.І. Вогненні стовпи. Тетралогія. Видання друге, доповнене. – Львів: Літопис, 2006. – 516 с.